

Jean Cuisenier

Mémoire des Carpathes - La Roumanie millénaire: un regard intérieur

Paris, Librairie Plon, 2000, p. 570, Bibliothèque Terre Humaine

Knjiga *Mémoire des Carpathes - La Roumanie millénaire: un regard intérieur* (Sjećanja s Karpata - tisućljetna Rumunjska: pogled iznutra) sadrži nastavak istraživanja izloženih u knjizi *Feu vivant* (Živa vatra) objavljenoj 1994. godine, u kojoj se Jean Cuisenier bavi prije svega porodičnim običajima i obredima u rumunjskim Karpatima. Autor sada u znatno opsežnijem radu iznosi sveukupne spoznaje stečene tijekom puna tri desetljeća etnoloških istraživanja drevne rumunjske kulturi i njezinih tragova u suvremenom dobu. Svi tekstovi u knjizi proizašli su iz istraživanja provedenih na samom tlu Rumunjske, u istim onim okolnostima i uvjetima o kojima i sami govore. Cuisenier je istraživanja proveo na području Maramureša, Oltenije i Bukovine sve do granice s Ukrajinom. U prikupljanju podataka osobito je koristio registriranje artefakata koji se prenose usmenom predajom, dugoročno promatranje, upitnike (u sklopu preglednog istraživanja), povijesne izvore za proučavanje usmene tradicije i druge.

Što je glavni sadržaj ove opsežne knjige?

U prvom dijelu knjige pod naslovom *Karpati*, autor prikazuje glavni grad Rumunjske - Bukurešt, zatim Karpatsko gorje, a na kraju istražuje legendu o grofu Drakuli i njegovu dvorcu Brašov sjeverno od Bukurešta.

U drugom dijelu, koji nosi naslov *Maramureš*, Cuisenier opisuje drevni način stanovanja u toj sjeverozapadnoj pokrajini Rumunjske, posebno u dolini Cosau, te obiteljski život na primjeru jedne obitelji. Potom se bavi tradicionalnim plesom, podjelom poslova među spolovima, te razlikom između radnog i slobodnog vremena. Na primjeru božićnih običaja Cuisenier pokazuje kako su živi običaji postupno pretvoreni u folklor. Slijedi opis umijeća proricanja i vraćanja, bacanja uroka i oslobađanja od njih magijskim postupcima. Naposljetku proučava bajkovita bića iz narodnih priča i staroslavenska mitološka bića, te na taj način pridonosi istraživanju mita. Jedno poglavlje posvećuje i pogrebnim običajima i uređenju groblja.

U trećem dijelu, naslovljenom *Oltenija*, autor predstavlja rumunjskog svećenika-vinogradara iz Dobriče na jugozapadu Rumunjske. Ovdje opisuje i obredna jela koja se priređuju u svečanim prilikama i za blagdane, a nakon toga slijedi istraživanje života Roma u Rumunjskoj, u kojem posebno obrađuje njihovu glazbu. Napokon, bavi se i oltenkim pogrebnim običajima, te osobito pogrebnom gozdom.

Četvrti dio - *Bukovina*, prikaz je manastira Sučevita, te običaja hodočašćenja. Cuisenier piše o shvaćanju smrti u tamošnjih seljaka, o običaju naricanja za pokojnikom. Istražujući sela na granici s Moldavijom, prikazuje travarsko umijeće, obrednu i ljekarsku (iscjeliteljsku) uporabu biljaka, poglavito mandragore. Na samom kraju ovoga dijela knjige opisuje svadbene običaje.

O ovome su djelu poglavito važne dvije činjenice. Prvo, Cuisenier je u *Sjećanjima s Karpata* mnoge tekstove po prvi put objavio na izvornom (rumunjskom) jeziku i u francuskom prijevodu, a knjiga je opremljena fotografijama koje je on sam snimio. Knjiga je objavljena zaslugom Jeana Malauriea, osnivača i ravnatelja znamenite biblioteke *Terre Humaine* (Ljudska zemlja), pariškoga izdavača *Plon*, što svjedoči o njezinoj vrijednosti - počam od iscrpnosti obrade predmeta istraživanja sa stajališta antropologije, preko dokumentiranosti pa do spoznajnog prinosa.

Drugo, a s našega motrišta ovdje i važnije, jest da se Cuisenier u interpretaciji etnoloških podataka služi metodama strukturalne i semiotičke antropologije, kako ju je razvio Claude Lévi-Strauss prvenstveno u djelima *Anthropologie structurale* (Strukturalna antropologija) iz 1958. godine, *Tristes tropiques* (Tužni tropi) publiciranom 1955. i *La pensée sauvage* (Divlja misao) izašlom 1962.

Ova teorijsko-metodološka odrednica i osobitost zavređuje i kraći osvrt, i to kako zbog odnosa socijalne antropologije i sociologije te poglavito prinosa socijalne antropologije ruralnosociološkim istraživanjima (proučavanjima seoskih društava te života suvremenog seljaštva i seoskih zajednica), tako i s motrišta pristupa i metode strukturalne i semiotične antropologije koje je Cuisenier primijenio.

Premda zbog višestrukosti pristupa antropologija nije jedinstvena znanost, jedan njezin dio - socijalna antropologija, zajedno sa socijalnom psihologijom i istraživanjima socijalne strukture, tvori sociologiju. Kako predmet socijalne antropologije čini proučavanje sveukupnog raspona kultura i društava u svijetu (izvorno je bila usmjerena na ne-zapadna i tzv. primitivna društva - društva bez pismenosti i pisane povijesti), ona se značajno prekriva sa sociologijom, iako između njih postoje i važne razlike. Povijesno motreći, predmet sociologije bilo je istraživanje zapadnih društava, što je uzrokovalo metodološke i teorijske (predmetne se razumijevaju) razlike između ovih dviju znanosti. Najvažnija razlika ogleda se u tome što zapadni sociolozi, proučavajući svoje vlastito društvo, prihvaćaju kontekst kao gotovu činjenicu prije postavljanja hipoteza o izdvojenim specifičnim aspektima koje testiraju iskustvenim istraživanjem. Socijalni antropolozi, naprotiv, ništa ne prihvaćaju gotovom činjenicom i razvili su holističku metodu bez neprihvatljivih hipoteza za neki nepredvidljiv kontekst. Ne samo što je transformacija antropološke teorije povezana s revolucijom u istraživačkim metodama nego je moderna socijalna antropologija razvila i pristup primjeren svim društvima i kulturama, obuhvaćajući i sustavna istraživanja seljačkih grupa i zajednica, kao i njihov način života u suvremenim društvima.

U kasnim šezdesetim i ranim sedamdesetim godinama 20. stoljeća antropologija je sociologiji osobito pridonijela, razvivši strukturalizam - teorijsku perspektivu i pristup koji socijalnoj strukturi daje prednost pred društvenom akcijom. Riječ je o

Claude Lévy-Straussovoj strukturalnoj antropologiji i semiotičkoj analizi kulturnih pojava uopće (ali i o utjecajima još triju pravaca: Michel Foucaultova rada na povijesti ideja, Jacques Lakanove psihoanalize, te strukturalnog marksizma Louisa Althussera). Naime, strukturalizam mijenja naše uobičajeno shvaćanje pojedinaca i povijesti. Budući da se i pojedinci pojavljuju kao proizvodi odnosa, prije nego kao autori (stvaratelji) društvene stvarnosti, strukturalizam zamjenjuje ontološki privilegirani ljudski subjekt, s koncepcijom shvaćanja sebe kao nesredišnjega - napuštena je ideja pojedinaca koji djeluju i biraju volontaristički («smrt subjekta»). Naposlijetku, strukturalizam je navijestio i promjenu shvaćanja povijesti od ideje komparativno stalnog evolutivnog razvoja, s oblikom društva koji vodi drugome, ka pogledu na povijest kao diskontinuiranu i označenu radikalnim promjenama (zbog razlike između dijakronije i sinhronije).

U ovom svom zamašnom djelu Jean Cuisenier je koristio slijedeće bitne sastavnice teorijsko-metodološkog pristupa i prinosa Lévy-Straussove strukturalne antropologije.

(1) Ljudska je priroda univerzalna, a jedino se u različitim društvima posebljuje, jer je ljudsko ponašanje limitirano ograničenošću mentalnih procesa (tzv. strukturalistička konstanta). To predstavlja svojevrsan kontrapunkt dotadašnjim etnološkim znanstvenim istraživanjima, a znači odbacivanje zaostalosti, primitivnosti, neracionalnosti i barbarstva, kojima su stigmatizirana povijesno ranija i jednostavnija društva spram tzv. civiliziranoga, tehnički superiornoga zapadnog društva, a način života (kultura) i sva društva vrednuju temeljem univerzalnih kriterija: zadovoljavaju li oni, i koliko, vitalne ljudske potrebe? Svekolikoj raznolikosti životnih oblika i iskustava ljudi - društvenim i kulturnim pojavama znanstveno se jedino može i mora pristupiti metodološki rigorozno, koherentno i objektivno, kao i prirodnim fenomenima.

(2) Sve pojavne manifestacije društva i kulture izraz su konstantnih, skrivenih temeljnih (elemenata) struktura, mentalnih kategorija (općenito ih možemo razumjeti kao binarne opozicije) pomoću kojih organiziramo svijet oko sebe: u čovjeka je duhovno odnosno intelektualno primarno nad organsko-biološkim i on, zahvaljujući svojstvima svoga duha, besmislenu stvarnost oko sebe pretvara u jedan organiziran i smislen svijet, te društvo određuje smislenim i organiziranim totalitetom odnosno cjelinom.

(3) Taj je totalitet objektivizacija temeljne strukture (istodobno inteligibilne i iskustvene), jer između prakse i običaja uvijek postoji posrednik - pojmovna shema pomoću koje se materija i oblik ostvaruju kao strukture, pa zadaća etnologa i antropologa jest otkriti obrasce odnosno strukturu ljudskog ponašanja - zajednički »temeljni plan« ili kôd svih oblika ljudskog ponašanja. Osnova pristupa jest ideja da je moguće razotkriti temeljne strukture (ili zakone) često fluktuirajućih i promjenljivih pojava društvene stvarnosti, a model čini strukturalna lingvistika švicarskog lingviste Fredinanda de Saussurea, i zamisao da je jezik moguće opisati pomoću temeljnog niza pravila koja upravljaju kombinacijom glasova stvarajući

značenja. (Jezik nije samo sredstvo, posrednik između ljudi, nego i čimbenik koji određuje način postojanja cjeline; jezik kao sustav određuje društvo kao sustav, jer se arhitektura jezika i društva na najopćenitijoj razini na neki način preklapaju.)

Lévy-Stauss time prekida tradiciju usmjerenosti na detaljna holistička proučavanja posebnih društava i kultura (inspiriranu B. Malinowskim). On težište pomiče prvenstveno na potencijalne univerzalne i zajedničke strukture svijesti, koje su konstantne, a variranje odnosa među njima proizvodi različite jezike, sisteme ideja i tipove društava. Naglasak se, prema tome, mijenja od promatranja određenih entiteta k istraživanju odnosa između njih, jer su sve stvari koje se pojavljuju za nas kao razni entiteti, artefaktni proizvodi odnosa.

Pojednostavljeno, polazeći od toga da cjelovit društveni život, od arhajskoga do postmodernog znanstvenotehnološki modeliranoga, počiva na temeljnoj strukturi, Cuisenier prakticira istraživanje najopćenitijeg oblika izražavanja strukture društvenih odnosa pa se - kao istraživač društvenih i kulturnih pojava - zato se u proučavanju mita i ne bavi njegovom fabulom, sadržajem, nego ispituje način, strukturu, točnije skriveni red kojim se simboli, korišteni u jednome mitu, pretvaraju u drugi mit simbola, ili šire - istražuje dublju (determinističku) strukturu pojava, želeći doći do ključa za tumačenje pravila po kojima se društvene pojave zbivaju, a tim pojavama pristupa cjelovito, te umjesto da ih uzima kao jedinice analize, on proučava odnose između tih jedinica, a otkrivanju zakona pristupa indukcijom.

Cuisenierova knjiga istodobno obiluje opisima rumunjske kulture na sasvim određenim pojedinačnim primjerima, paradigmatičnim za cijeli jedan kompleks kulturnih djelatnosti. Jedno od pravila njegova interpretativnog postupka jest da uzima u obzir položaj samoga interpreta, tj. samu historiju istraživačkog pothvata. Tako shvaćenu antropologiju sam Cuisenier naziva refleksivnom ili hermeneutičkom. Međutim, u svezi s tim valja podsjetiti da je fenomen vremenitosti u antropologiji ključan epistemologijski, a metodologijski (spoznajno) slojevit. Ponajprije, opće je znano da se povjesničari, s jedne, te antropolozi i sociolozi, s druge strane, različito odnose spram vremena. Dok se povjesničari bave konkretnim vremenom, dotle antropolozi i sociolozi vremenskoj dimenziji pojava koje su predmetom njihova istraživanja pristupaju promatrajući i vrednujući prošlost kao silu koja uvjetuje sadašnjost, tj. vremenu pristupaju kao endogenom čimbeniku pojava. Drugo, i vjerojatno za raščlambu ove knjige s metodologijskog motrišta bitnije (jer spomenuti diskurs o pristupu vremenu u antropologiji i povijesti susrećemo i u Claudea Lévy-Straussa), jest da dinamiku istraživačkog procesa u antropologiji stvaraju tri vremena: vrijeme istraživača (Sebe), informanta ili kazivača (Drugoga) i vrijeme naracije, opisa, koji nastaje kasnije, pa su priče koje iznosi istraživač (narator) refleksija vremena kazivača, vremena naracije (kada je priča ispričana) i vremena samoga istraživača.

Iako su magija, obred i mit također temeljne predmetne odrednice C. Lévy-Straussove strukturalne antropologije, Cuisenier ih analitički različito duboko obrađuje.

Mit je središnji element i vezivno tkivo tzv. arhajske kulture, i to zbog središnje uloge u regulaciji života u prvobitnim društvima i u psihičkom i socijalnom razvoju (socijalizaciji) pojedinca, a tijekom kasnijeg razvitka društvene svijesti preobrazio se u religiju (ali nije lociran samo u njoj, iako u suvremenosti nastaje tzv. sekularizirani mit kao proizvod namjernog stvaranja fetišiziranog oblika svijesti). Pod mitom u užem smislu razumijeva se krajnje simboličan prikaz ili priča (saga, legenda, bajka) o nadnaravnom ili iznimnom događaju u određenoj kulturi ili supkulturi; tradicionalno vjerski važna priča, poglavito prikaz djelovanja nadnaravnih bića i junaka, ili fiktivno objašnjenje u narativnom obliku podrijetla svih pojava i stvari - vjerskih obreda, društvenih običaja (*social usages*) ili prirodnog fenomena; priča nepoznatog podrijetla smišljena kako bi se objasnio određeni čin, odnosno djelo ili vrijednost, takva kakve su priče koje tipično izražavaju izvjesne temeljne kulturne vrijednosti one društvene grupe koja je te priče stvorila i održavala; sakralna ili vjerska bajka čiji je sadržaj povezan s nastankom ili stvaranjem prirodnih, nadnaravnih ili kulturnih pojava - od nastanka svijeta i ljudi do toga kako su smrtnici postali besmrtnici (po čemu se razlikuju mitovi europskoga Zapada i Istoka). Mitsko mišljenje se razlikuje od onoga što podrazumijeva neistina. Zbog svoje razboritosti, filozofije, poticajnosti ili praktičnosti, mit se stalno prepričava i promišlja. Međutim, on često ne sadrži izravnu moralnu pouku (jer bogovi i heroji čine i razna zla), a i ne govori o tome što mora biti nego o onome što je moralo biti. Pritom posebno mjesto u mitu ima heroj - pojedinac, mitska ili stvarna osoba, živ ili mrtav, koji svojom prošlom ili sadašnjom ulogom ili djelima simbolizira stanovite važne aspekte vrijednosti kulture ili supkulture, te ima ulogu uzora (egzemplara).

Na taj način mit ima znatnu ulogu i u oblikovanju i jačanju vjere u zajedničke osobine, koja grupe i društva, kao svojevrsno ljepilo, drži na okupu. U suvremenosti se osjećaj zajedništva, kohezije i zajedničkog identiteta formira aktualizacijom povijesti, posizanjem za određenim događajima, simbolima i pojmovima iz prošlosti, vjerujući da su oni to vredniji i stabilniji što potječu iz dalje prošlosti. Aktualizacija povijesti najčešće nije vjerna rekonstrukcija prošlosti nego sadrži i poneku inovaciju, što se poglavito očituje u slučaju mitova o nastanku neke grupe ili kolektiva. Strukturalistički bi pristup ovdje značio da suvremena društva i države, nastali kao rezultat nekoga političkog pakta, svoj legitimitet vuku iz aktualiziranih srodnih mitova nastalih u određenom momentu i u izvjesnim uvjetima. Cuisenier ipak nije posvetio dužnu pozornost ulozi mita o nastanku rumunjskog društva i države, važnoj za njihovu stabilnost.

Isto vrijedi i za stvaranje uzora, proglašavanjem istaknutih ličnosti svetima ili herojima (junacima), što društva u potrazi za svojom unutarnjom kohezijom i kolektivnim identitetom izvode osuvremenjivanjem povijesti. Naime, istraživanja su pokazala da se ova dva najčešća načina stvaranja uzora (primjera), različito prakticiraju u različitim grupama, a u zapadnoj Europi na jedan način i u istočnoj i srednjoj Europi na drugi. Razvidni su i različiti kriteriji po kojima se istaknute ličnosti proglašavaju svecima ili herojima. Dok u zapadnoj Europi to često počiva na iscjeliteljskoj moći, u Rumunjskoj i Rusiji izrazita je zastupljenost militantnih sveta-

ca, a postoje i indicije da konstrukcija uzora u središnjoj i istočnoj Europi počiva na uskoj svezi između crkvenih i ratnih uloga, svetosti i janaštva. Šteta je što Cuisenier to nije istražio, a raspolagao je golemim izvornim materijalom o rumunjskim mitovima.

Samo je po sebi razumljivo da ove pripomene nimalo ne umanjuju vrijednost ovoga važnog djela.

Antun Petak

Igor Mikecin

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Stanko Bašić

Era vodenjaka – izazov za kršćanstvo

Zagreb, Teovizija, 2001, 124 str.

Bašić je u ovoj knjizi objedinio tekstove što ih je o fenomenu *New-age* sukcesivno objavio tijekom 2000. godine u dnevniku *Slobodna Dalmacija*. Motiviran važnošću *New-age-a* brzinu i intenzitet čijega širenja znanost u Hrvatskoj adekvatno ne prati, autor pojavu obrađuje publicistički i popularno, pa knjigu tako valja i motriti.

Bašić *New-age* definira u užem i u širem značenju. Uže značenje odnosi se na aktualnu pojavu vezanu uz mijenu astrološke epohe, odnosno prijelaz iz ere Riba u eru Vodenjaka. U tom smislu *new-age* je za autora ukupnost učenja i tehnika (okultizam, ezoterija, magija, astrologija, teozofija, antropozofija, novi religiozni pokreti nastali nakon sloma projekta »djece cvijeća« od Scientološke do Sotonističke crkve) koje pojedince dovode u drugačije stanje svijesti. U širem značenju *New-age* je »jedan neprekinuti tijek ljudske misli koji je tekao paralelno s glavnim tijekom često ušutkavan, napadan, proglašavan subverzivnim«. Bašić *New-age* također povezuje sa »starim snom o zlatnom dobu«, vječnim snom o boljem i pravednijem svijetu. Ovi su projekti u dvadesetom stoljeću bili operacionalizirani na razini društvenog ili kolektivnog ideologijama fašizma i komunizma koji su doživjeli neuspjeh, pa se danas san kao projekt operacionalizira na razini individualnoga (promjene svijesti).

New-age autor vidi i kao novu znanstvenu paradigmu utemeljenu na Einsteinovoj teoriji relativnosti i kvantnoj fizici, teorijama koje u krajnjoj instanci povezuju zna-